

TANDORI DEZSŐ

## Szomory-Mozaik

(1976–1980 + A PÁRIZSI REGÉNY RÉSZLETE)

### Blues Szép Ernőért

Idéztem én egyszer valamit Kellér Andor könyvéből valahol,  
nem tudom pontosan, de magamnál, hát ez megvan valamikor,  
előveszem a kötetet, barna tintával alá is van húzva a sor.  
Lakása olyan volt, mintha egy ember egyszerre emelne templomot  
önmaga istenítő imáadására és múzeumot – emléktárgyak, holmik,  
dokumentumok  
gondos tárolásával – a majdani kutatók bogarászásának megkönnyítésére;  
rímet ehhez itt magam adok:  
bár ide illik a következő idézet vége, hogy remeteszállására  
csak az juthatott be, aki előzően telefonon  
jelezte érkezését – csöngethetett, dörömbölhetett  
a tájékozatlan jövevény, belülről moccanás se hallatszott.  
Szigorú rendszabályokkal védte magányát – akkoriban éppen elvonult;  
tilos volt könyvet leemelni a polcról, témát indítani, vitatkozni,  
kérdezősködni, halálesetről vagy betegségről beszámolni,  
egyéltalán minden tilos volt;  
mégis a közlés megszállottja – kevésnek érezhette azt, amit  
papíron, tintájával kifejezett, kellett az élő szó is, hogy megkönnyebbülhessen –  
ebben a zörgő emberben hihetetlen erő lakozott;  
ha fontosat mondott, ajkait nedvesítette, majd a száját csücsörítette,  
s végül – mintha befelé füttyülne – olyan hangot hallatott.  
Társak és olvasók nélkül, szívszorító magányban élt: ezért vonult  
vissza lehúzott redőnyei mögé;  
egyszer meg is vallotta előttem: „Sokat sétáltam Párizs külvárosaiban,  
elhagyatott kis utcácskákon, s fennhangon magyarul  
beszéltem magamban az utcai suhancok röhögése közben,  
görcsös félelemben, jaj ne felejtsek, az istenért!”

---

\* 70 évvel ezelőtt, 1944 novemberében, Budapesten hunyt el Szomory Dezső író. Tanulmány-összeállításunk szövegeivel nemcsak tisztelgünk a XX. századi magyar irodalom e monumentális, egészen külön bejárattal rendelkező, máig nem eleget emlegetett életműve előtt, de egyben felhívjuk a figyelmet olvashatóságára és újraolvasandóságára. A tanulmányblokk címe Illés Endre *Krétarajzok*beli Szomory-esszéjéből (A mennyei küldönc) származik.

Kellér ezt Szomory Dezsőről írja, akit előbb ismertem meg,  
mint Szép Ernőt;  
de az Athenaeum kiadásában 1938-ban megjelent, rongyos, antikvár  
Összes Költeményekkel, mert írni akartam róla,  
Szép Ernő ideje is eljött;  
nincs azóta se még egy, akit ennyire áhítattal a költőmnek  
bírnék nevezni, költőt;  
hanem mielőtt erre térnénk, nézzük az utolsó aláhúzott  
részt, a befejezőt.  
Végtszítessége körül, írja Kellér, váratlan bonyodalom  
támadt – nem tudták megállapítani  
a halott nevét, s ezért, másolta Rot Esq felügyelő,  
nem adták ki a temetési engedélyt – bejelentőlapján Szomory Dezső  
szerepelt, az anyakönyvi hivatal könyveiben: Weisz Mór  
– a hivatal nem tudta azonosítani:  
míg – a szomorys lejtésű mondatritmusra is figyelve, megvilágosodott  
– a név titka: Weisz Mór, Szmor, Szomor, Szomory.

A halottaskocsi december 2-án állt meg a ház előtt;  
senki sem kísérelte el – utolsó útjára – Szomory Dezsőt:  
a hatóság megtiltotta – arrafelé már ágyúztak – hadműveleti  
területté nyilvánították a temetőt.

Itt a Kellér-mondatokat, a blues-ritmusért, mely Szomoryé  
is lesz, néha megkeverem;  
de ha a címlapon is már kártyalap van, alighanem megtehetem;  
D'Oré, D'Array, Rot Esq s aki még: ha *Az élet édes tarkaságából*  
az Örökkaszínóba Csiripovicsék elszólítanak,  
ilyen lapok legyenek velem.

De itt most nem Csiripovicsékről van szó, írta Rot Esq,  
s nem rólam; folytatta; fagyos időben,  
amikor a síremlékek körvonalai élesen váltak ki az áttetsző levegőben,  
négy sírásón kívül egyetlen tanúja sem volt a  
pillanatnak, amikor a koporsót a földbe engedték –  
de az ágyúzaj szünetelt, s így  
*Utolsó kívánságainak* végső sora teljesült: „Csend legyen!”

Néhány hét múlva négy emelet zuhant rá – utolsó sásfészkére;  
Szomory Dezső holmijai ott veszték a kötőrmelékek között. Egyik  
unokaöccse kibányászott néhány kötetet a romokból, eladta az első  
antikváriumban, és a pénzt még aznap délután ellőversenyezte.  
Szomory Dezső mániákusan gyűjtötte életének tanúit;  
nem dobott el semmit, eljövendő életrajzírójának segítségül.

Élete delelőjén, másolta Rot Esq (és szakított  
eddig formagyakorlatával), azt tervezte, hogy gyűjteményét és bútorait  
az államra hagyja – ábrándozott – egyszer majd berendezik  
valahol a Szomory Dezső-szobát, ahol apró ceruzavégei  
(azokkal szeretett dolgozni) az idők végtelenségéig  
megőrzik emlékét. „Balzacnak is van egy szobája,  
a Musée Carnavalet-ben, ott látható íróasztala, munkaköpenye,  
lúdtolla, megkezdett kéziratai...” De ahogy [ő] meghalt,  
vele tűnt el élete kerete is és egész világa.

\*

Ahogy ezt írom, a nyakamban, kockás ingem gallérja és  
a hajam közt ott ül a madarunk;  
ha egy madár így ránk telepszik, annyit feltétlen érezhetünk,  
hogyan nem vagyunk magunk;  
és ha csak a konyhába vagy az előszobába kell kimennünk,  
mintha azt éreznénk, hogy valamint megint elhagyunk.  
Minden csekély elszakadás a végső előbb-képe;  
kilépünk valahonnét, és miért ne így mondjam: nem lesz már  
visszalépve;  
most lementem újságért, és a gazdag fűben egy rigót találtam  
holtan, és olyan volt mintha élne.  
Ezen a környéken az elmúlt háromnegyed évben gyakran  
találtam így vagy hasonlóképpen madarat;  
egy hollót nem tudtam megmenteni, tört és véres bal  
szárnyal járásával párhuzamosra csíkozta, amerre  
ment, a havat;  
és egy másik, talán egy varjú, ott hevert napokig  
a gesztenyefák alatt.  
Én ezt a képet, amelyet már első verebünk halálakor  
láthattam, megálmodtam;  
még a párizsi Diáknegyedben jártam, álmomban újra,  
és verebekért hajoltam;  
aztán egy madár így feküdt, ahogy ez a barnarigó most  
a fűben, félrebillent kis lovagfejjel, a párkányomon vagy  
a járdasarki porban.  
Mielőtt lementem, egy rigós verset olvastam, Szép Ernő versét;  
ott volt az, hogy miért nem érhetünk el legalább ennyit, hogy  
értsük a rigók, e kiváló lények nyelvét;  
mindenesetre friss ágakat törtem, melyekkel a halott madarat  
egy bokor alá, a ki tudja, miféle véletlen folytán ott  
valakik által megásott gödörbe görgessem, de  
a gallyak a madár tehetetlen kis puha súlyát  
egyelőre nem emelték.

Ezért a bevásárlótászkámból előszedtem egy műanyag zacskót;  
 arra csusszantottam a halottat, néztem a szemhéját, még  
 halványkék volt;  
 és ebből s az egész test épségéből arra következtethettem,  
 hogy szinte-nemrég is élt-volt.  
 És nem volt abban a látványban igazán semmi titokzatos vagy  
 rettenetes;  
 nagyon közel volt hozzám ez a talán sosem látott madár, távol  
 mindössze annyira, hogy végleges;  
 és már mielőtt fölfedeztem is, főleg *hallottam* a többit, zengett  
 a sok sárgacsőrű trombitás, furulyintós, tátogó énekes.  
 Zöld fű felett, feketerigó-dal közepette, vittem;  
 a gödörbe fektettem, cipőm sarkával földet kotortam rá,  
 legyen jó mélyen;  
 nem voltam rest úgy arról a járdaszegélyről nagyjából, ahol  
 a halott varjú feküdt, még a télen, odavinni egy  
 kockakövet sem.  
 Ide-oda billent a feje, és nyugodt volt, a csőre derékszöget  
 tartott makacsul;  
 csak a két lába nézett a magasba, fölül volt, nem alul;  
 most, ahogy ezt írom, madarunk egész csöpp kicsiny glijuupp-  
 hangokat ad, üvegcső-belső-törléskor hallható hangokat,  
 csak verébtől hallható hangokat a gallérom és a hajam alól.  
 Akkor tovább mentem, és a fűvet néztem még egy darabig;  
 azt néztem eleve, nem talállok-e rászoruló, valahonnét kiesett  
 valakit;  
 majd mégis felszálltam egy üres villamosra,  
 mely vásárlócélomhoz gyorsabban odavitt.  
 Ott megvettem a szombat délelőtti lapokat, s hazatértem;  
 villamosból megint a kockakővel lefödött sírra néztem;  
 de épp nem láttam, csak azt a fenyőt, amelynek tövében első  
 halott verebünk fekszik jó tíz hónapja, ennek a rigónak  
 a közelében.  
 Az egyik újságban megtaláltam az egyik versemet, annak a vége  
 valamit mintha Szép Ernővel közrefogott volna;  
 mert az elásott madár, meg a varjú, az volt benne, az utolsó  
 sorban;  
 igaz, én nem az irodalmi összefüggésre gondoltam elsősorban.  
 Megnéztem, hazaérve, újra a *Rigó* című Szép Ernő verset;  
 halálnak nyoma sem volt benne, de hogy mint akit emelnek:  
 ez volt ott, arról, hogy felszáll a rigó a fa ágára,  
 mintha finom lift emelné, tiszta birtokosát egy helynek.  
 Beszálltam a liftbe. Tudtam, hogy madarunk, írta Rot Esq  
 felügyelő, és a feleségem: nagyon vár;

és egy víjjupp-pal a madár valóban ott fogadott az odulécén  
az ajtónál;  
máskor trükkkel itt szoktam kimenni, most örülök, hogy hosszan  
fogok itt ülni, helyben, és háromszor, ahogy Szép Ernő  
írta, tisztán és melegen, a nyakamra csinál.  
Elmeséltem a halott rigó történetét, fejezte be Rot Esq;  
semmiféle halott énekessel nem hozom párhuzamba versemben ezt;  
kezdem majd folytatni, mint aki befejez valamit, s ezt itt befejezem,  
mint aki valakit egyszerűen folytatni kezd.

\*

Megvan, egyébként, ez a blues-forma a *Magányos éjszakai csavargás*ban;  
ott, ahol hogy a rendes kávéházból jött ki késő éjjel,  
az ajtóban megállt, mély lélegzetet vett, felgyűrte  
a kabátja gallérját, széjjelnézett, az van;  
de hát ezt feldolgoztam már Chandler-vers alakban.  
Meglepő ezeknek a csavargás-tercináknak a nyelvi ereje;  
a szokatlan fordulatok, melyekkel az írójuk mintha  
határeseteken-túlít kísértene;  
nekem Szép Ernő nem határeset vagy okulás, egyszerűen ott  
megyek vele.  
Mégis egy-egy kifejezését érdemes tanulságul külön is megfigyelni;  
ahogy egy új versszakot így kezd, hogy: elkezdtem menni;  
és hogy: mentem, de nem tehettem róla – az ilyet talán szabad  
kétszer is kiemelni.  
Most, ahogy ezt írom, a jobb tenyeremben hasal a madaram;  
az elébb  
egy növény léggyökerén engedte szét lazán a tollazatát,  
Párizs térképét nézegette, koccantgatva csőrével  
a szekrény tolóüvegét:  
odamentem hozzá, szokás szerint a tenyerembe léptettem át,  
most hasal, bal kezem egy ujjával írok, míg a másik  
kezem hüvelykujjára támasztja a fejét.  
Aztán felszökken a tenyerem élére, hirtelen s helyben  
megemelinti a szárnyát;  
úgy általában kevesen tudják, hogy a verebek ezeket  
a dolgokat csinálják;  
van olyan érzésem, hogy Ernő úr tudta; elég megnézni pár  
verebes utalását.  
És most magától bemegy a kalitkába, és a lugasában ülve  
elkezd enni a salátát a rács rúdjaikról;  
azután leszökken arra a lécre, amelyről ihat, s egy buborék  
fut föl az itató vize alól;

ha nem értjük is egymás beszédét, ilyen légbuborékokkal is  
egy egész sor dologra visszaszól, szól nekem, nekem szól.  
És a ráhangoltságot is említettem, ami nemcsak annyi, hogy  
rám vagy a feleségemre száll, írta Rot Esq felügyelő;  
hanem ha helyzetet változtatunk, csőrén kis hang tör elő;  
helyteleníti, hogy nem állandóak a dolgok? vagy gyanakszik,  
hogy megint mi leszünk, akik a külsőbb helyiségekbe kimegyünk,  
és nem ő?  
Vagyis a csavargás során eszébe-jött ház, ahol férfi és  
asszony két egymás mellé tolt ágyon hál, és dolgát elintézve  
egymástól eltávolodik, főleg fej-végen:  
az a ház, azok a lakások, azok a párok mintha nem ránk  
hasonlítanak egészen; – – –

## Mese

*Robert Musilnak*

Ezerkilencszázhetvennégy úgynevezett tavaszán  
sok növényféleséget szedtem össze, meg is hálálták,  
áttekinthetetlen gyűjtemény lett belőlük a lakásban,  
és sok tapasztalattal is szolgáltak, híven.

A fehér virágos ág, mikor hullni kezdett,  
azt üzent: olyan vagyok, mint abban a könyvbeli kertben!  
mint az a sziromeső, mely folyamatosan lebegett,  
és ketten feküdtek alatta, nyugszékben, és nem is szóltak egymáshoz.

És azt üzent: ha egy kis szerencséd lesz... ha már a nagyobbról  
lemondtál. És azt üzent: lyukasztógéppel hozzám hasonló  
fehér köröcskéket üthetsz akármelyik papírlapból, tele is írhatod  
előbb, csak rám vigyázz: mielőtt összevegyítenél velük,

préselj be, máskülönben összeugrom, pöndörödésnyi leszek csak köztük  
(fehér szirmaimmal). Egy kis fácska-formájú ág, melyet  
kompozícióhoz hoztam-törtem már, talán túl sokáig  
kezdett álldogálni vizében; úgy fonnyadt és barnult ugyanis,

ahogy az céloznak semmiképp sem felelhetett meg. De majd hozzá-  
igazítom, amit kell, így-úgy. Gyorsan ki a vízből, rá egy  
hegyes drót végére; szárazon járt jobban az az ág, vázájában  
ottmaradtak az akácféleségek, virágnak.

És a városban vett tulipánok! csak lenne szíved, mondják, nyomban  
letépdetni a szirmainkat, még újdont! akkor milyen  
szépek lennénk könyveidben, megládd. Csupán egy fényes-zöld levél  
nem vigasztal; én csak így vagyok ilyen fényes-zöld levél, mondja.  
Aztán se találkozunk mi, hallod-e, te levél!

### Jónál jobb, kevesebbnél kevesebb

A fel-nem-vevő gép végigfut az üres Fő-utcán;  
ha ez az „üres” igaz, épp nem sok minden történik;  
hét előtt öt perccel, korábbi elhatározás szerint, lemegyünk;  
siet az órák, nem is öt, nyolc perc a ráadás,  
hét és nyolc közt egy óra a kiszabott idő.  
A Fő-utca nem fő utca már, a Jégvermek  
utcájától egyirányú, a körforgalmú tér és a Duna-partra  
kihajló Jégvermek közti szakaszon megfedkezem róla,  
visszarántanak a másik irányú forgalom elől.  
De tulajdonképpen: üres az utca, a fel-nem-  
vevő gép sem én vagyok, még én sem vagyok az.  
Valami ennél is kevesebb történik itt, a Ponty  
vagy a Pala utca sarkán az állami kék mosoda  
zárva; nem tartozom igazán a Fő-utcába, másképp  
pontosabban tudnám a keresztutcák nevét. Este hét,  
a mosodaredőnyök lehúzva, bent a hideg olajkályha, az óra,  
a stockholmi levelezőlapok, a gondos fürdetés ellenére  
állandóan porosodó virágok. Az állandó és a rendkívüli  
szolgáltatások. Ha az akkor, tizenöt évesen, csakugyan  
vésszes sejtelharapózás, most nincs ez az egyórás séta.  
És sok effélét aligha látok... Nincs velünk a „pressz kilós”,  
zsebrevágott kézzel sétálunk, illetve: próbáljuk  
lassítani a megszokott gyors lépteket. Jó így szatyor  
nélkül, nagytáska nélkül, ugye. Ennél is kevesebb a jó;  
hogyan mondjam egyértelműbben: jó valami, és az még ennél  
a jónál is kevesebb. Vasárnap este hét  
óra néhány perc; még innen vagyunk a fél nyolcas félidőn,  
nem kell visszafordulnunk. Furcsa lenne itt  
megvárni, törölközőkkel, ágyneműcsomaggal a nyitási  
időt. Azelőtt, mondom, akarom mondani: akarom  
mondani, de mégsem, itt a „Jég”-ben, vagyis itt a sarkon...  
miután a KÖZÉRT-ben... és másnap – – –

– – – nézett, mikor feltette a monokliját, mikor mosolygott s megint csak nézett; nem tudom, de úgy tűnt, hogy akkor is csak írt...

– Valami bántja? – kérdezte, – olyan sápadt! No, mi az? mondja! Mi híre van hazulról, Budáról? – mert mindig csak Budát mondott. *Büd!* Így mondta, ahogy a másik partot egyszerűen elhagyta, a rossz hangzása miatt.

– Nem is tudom, mi bánt, – feleltem. – Olyan boldog vagyok, mikor látom, hogy talán ettől vagyok oda...

– No lám! – mondta, – ha ez igaz! – És sóhajtott. – Szeretnék segíteni mindenkin, aki jön hozzám. Szegény kis embereken, szűkölködőkön, búsulókön, megbántott lelkeken. Tudnék is olykor! Nem vagyok ügyetlen! – s összébb vonta magában a takarókat, melyekbe be volt pólyázva. – Az életem első fele nyomor volt – mondta, – a második fele testi szenvedés. Ó, Istenem! – és sóhajtott s még várt egy percig.

Még formálta egy gondolatát, még nézte ébredni a szívében.

– Szeretnék egy kis boltot az utcára, – mondta, – mint egy kis cukrászbolt, egy olyan kis boltot, ahol állanék a pult mögött s árulhatnék *boldogságot!* A cégtáblán, a nevem alá, odaírnám: *Marchand de bonheur!*

– S a kis negyedréti papírján az asztal fölött, a két keze remegett, ataxiásan. Két gyönyörű keze, amit egy keresztfáról vehettek le, úgy tűnt. Olyan két vértelen, boldogtalan kéz. – Mint egy kis cukrászbolt, egy olyan kis boltot! – ismételte.

– Nem is merem kérdezni, – szólottam, mint az első kundsajt ebben a kis boltban, – nem is merem kérdezni, ha vajon elolvasta a kéziratomat? Ha csak egy pár sort is olvasott belőle?

– Mindent! Végig! Az egészet! El voltam ragadtatva!

– Akkor ír nekem egy előszót! – hebegtem, megjátszva a sorsomat...

– Felesleges! Kész író! Nem kell bemutatni! Induljon bátran! hagyja az előszót! – mondta angyalian, hogy még örüljek is, amiért megtagadja.

S már kihúzta a fiókot s már vissza is adta a kéziratomat.

– Az lesz a címe: A Verebek – mondtam csendesen, – az lesz a címe. Jó az?

– Nagyon! – felelte.

– Elviszem a maga kiadójához – kockáztattam meg. – Lehet az? Szabad?

– Csakis az lehet! Nem is máshoz! – mondta.

Már rohantam is, már az ajtóban voltam, már félig künn, hogy megállított, hogy ott tartott az ajtóban, a küszöbön, a kezemmel a kilincsen, hogy ott tartott, mint egy pórázon! Az ajtóban ahogy utánam szólott, ahogy kezdte:

– A verebek olyan szabadok! olyan szabadok! olyan eszményien szabadok! – magyarázta. – Olyan türelmesen keresik meg a mindennapi kenyerüket. Mindenütt csipegetnek, nem igaz? és mindent, amit csak lehet! Az ember nem is tudja, hogy élnek meg, a fákon és a gáton, télen, nyáron, mindig, szegény kis szürke verebek!

– Ó, Istenem, – rebegtem, – ha nem tehetek másképp!

– Igaz!

S csak álltam az ajtóban.

– No, menjen! – mondta lágyan.

### In memori Szomoró – van szomori memory

Egyszer majd idézni fogom mind ezeket a századik oldalakat, századikakat és százegyedikeket, amelyek közt aglaonema-level, tulipánszirom s más növényfésleség lapul: mind, amiből nem lett ázadék, hanem ott takar

szavakat, írásjeleket, egyre többet idézhetek. Már-már ugyanazok a könyvek kezdenek megtelni másodszor, mert nem szívesen hozom be a létrát, egymás mellé kerülnek ezerkilencszázhetvennégyes nefelejcsék és

még honnét szedett milyen levelek is. Egy futó sarkantyúslevél *Az utas*-t takarja egy kötetben, oda jár vissza, ha visszaemelem egy kompozícióból, melybe azóta belekerült; ott kisimulhat ismét, ha a papíron – a szabadban – netalán

hullámot vetett. Egy ragcímű kötetben gyűrűzik, most már örökké csak ugyanolyan körökkel-oválisokkal, egy száradtában nem szép, nagy levél. És egy óriási repülőmenetrendben is vannak komoly növényiségfelületek, melyekre akár

írni is lehetne, de megtörténhet: lyukasztógéppel vágok ki belőlük apró, egyforma köröket, azt keverem egy szöveg szétlyuggatott maradványaival, mellé helyezem a maradványpapírt és a maradványszárítékot; és akkor ez kompozíció? vagy föld-elő-gyakor-

lat; de ne fejezzük be mégsem itt. Nem szívesen hozom be a létrát; így már-már ugyanazok a könyvek telnek; aki meg akar szabadulni a rakománytól, egyszerűen a gerincénél fogva felcsippenti a tárlót, hull esetlegességem, marad az örök-érvény.